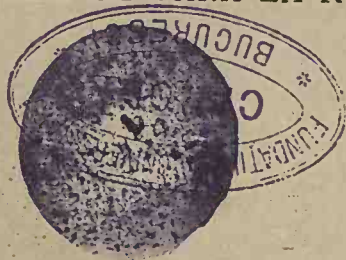

VILEGIATURA

și

REȘEDIȚELE DE VARĂ LA ROMANI

BIBLIOTECA CENTRALA

A

UNIVERSITAȚII

DIN

BUCUREȘTI

81921

No. 1

Inv. No.

S. D. R.

1958

DE ACELAȘ AUTOR:

Despre ne-retroactivitatea legilor, 1 Vol. in-8°.

Essai sur les sources du Droit Romain, 1 Vol. in-8°.

Notiță asupra Societăților prin acțiuni după Codul general de comerț german, broș. in-8°.

De la compétence des Tribunaux dans toute contestation relative aux biens mobiliers qu'un Etat étranger peut posséder en Prusse, broș. in-8°.

Memoriu asupra transferării scaunului Societății acționarilor Căilor Ferate Române din Berlin în București, broș. in-8°.

Droit Prétorien et Réponses des Prudents, 1 Vol. in-8°.

Consiliul Impăraților la Roma și la Constantinopole, 1 Vol.

Etude sur le régime municipal Romain, broș. in-8°.

Studiu asupra legii celor XII Tabule, broș. in-8°.

Notice juridique sur un testament, broș. in-8°.

Viața municipală la Pompei, Vol. in-8.

Observațiuni în procesul cu moștenitorii I. Oltețescu, broș. in-8°.

Doi antagoniști romani, broș. in-8°.

Episcopul Melchisedec; in-4°.

Romanii călători, broș.

In lucrare:

«*De la compétence des tribunaux dans les procès contre les états et Souverains étrangers.*»

B259708

VILEGIATURA

ȘI

REȘEDIȚELE DE VARA

LA ROMANI

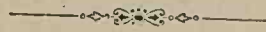
DE

IOAN KALINDERU

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

= 104391 =

BUCURESCI

LITO-TIPOGRAFIA CAROL GÖBL

16, STRADA DOAMNEI, 16.

1895

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

COTA 81 921

91953

RC 68/03

Estras din Analele Academiei Române (Seria II, Tom. XVII).

B.C.U. Bucuresti

C104391

VILEGIATURA ȘI REȘEDIŢELE DE VARA

LA ROMANI

Vilegiatura aveã la Romani aceeași importanță ca la moderni, căci la Roma — oraș de altminteri nesănãtos — de pe la finele republicei, pentru a fi cine-va o persoanã la modã, cãutată și bine vëdută în societatea alésã, se cereã neapërat, în timpul veri și al tómnii chiar, o schimbare a mediului, departe de sgotul orașului. Exodul din oraș începeã pe la sfirșitul lui Iunie cu cãldurile cele mari, cari țineaũ pãnã în Septembrie și cari, de și câmpia romanã nu erã așã de pãrãsitã în anticitate ca acum vre-o 25 de ani, erãu tot-deauna însoțite de endemiã de friguri palustre. Iatã ce făcea pe locuitorii Urbii sã-și zidésca case de țarã, mai întâi în apropiere, și apoi la distanțe tot mai mari de capitalã; sã acopere cu clãdiri malurile tuturor lacurilor și riurilor, în sine tóte localitãțile inzestrate cu aer curat și rëcoritor, de la mãrețul golf Baiac (acum Baja) pãnã la Alpi. Chiar

ómenii de condiþiune mijlocie aveaú în jurul Romei câte un petec de câmpie, *sub urbe rusculi* dice Aulu-Geliu.

Partea acésta a vieþii private a Romanilor ne este cunoscutá din numeroase indicaþiuni împrástiata prin operele autorilor din epoca imperialá, mai ales în ale moraliþtilor și satiricilor, ca Seneca și Juvenal, și ale poeþilor decadentei, dar mai cu sémá din cele mai întinse corespondenþe cari ne-aú fost pástrate, acele ale lui Cicerone și ale lui Pliniú cel tinér. Acest din urmă, cu gustul seú pentru descrieri, cu preocuparea ce avea de a da publicitaþii scrisorile sale, este o buná cäláuzá. Cunoscinþele ast-fel transmise aú fost completate și mai cu sémá precisate și adesea controlate prin nenumératele descoperiri archeologice fácute în decursul secolului nostru. În acéstá schiþá m'am servit cu predilecþiune, cum se va vedé, de scrisorile lui Pliniú cel tinér. Afará de aceea, am găsit indicaþiuni, de cari m'am folosit, în Gaston Boissier, *Promenades archéologiques, Rome et Pompéi*; *Nouvelles promenades archéologiques, Horace et Virgile*; Dezobry, *Rome au siécle d'Auguste*; Friedlaender, *Moeurs Romaines*; Marquardt, Mommsen și Krüger, *Vie privée des Romains*; Ernest Gühl și W. Koner, *Das Leben der Römer und Griechen*; Bender, *Rom und römisches Leben im Alterthum*; Nibby, *Descrizione della villa Adriana*.

Chiar iarna lumea se duceá la staþiuni ibernale.

Ca locuri de vilegiaturá se căutaú de preferinþá poziþiunile din munþii Albaní (1) și Sabiní, cari aveaú mare

(1) La 12 mile (17 Km. 778) de Roma pe via Appia începeá drumul, care duceá la acei munþi.

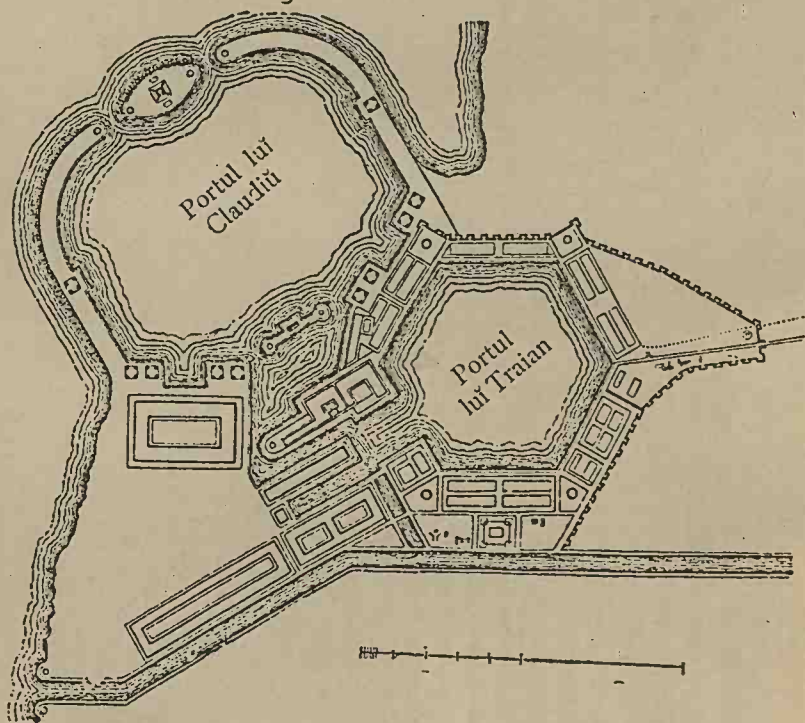
renume, precum Tibur (acum Tivoli), Praeneste (acum Palestrina), localitate cunoscută și căutată pentru răcoarea sa constantă, Tusculum (Frascati) și Alba, Arpinum (Arpino), Astura, Reate și Nomentum (astăzi Lamentano), Cume, Misena (Miseno), Puteoli, (Pozzuoli) și apoi Veleia, Salern (Salerno), Tarent mai ales pentru miile de atracțiuni ale climei scutite de iarnă. Tarent ca oraș de desfătare făcea concurență Baiei. «Acel colț de pământ, îmi place mai mult decât ori-care altul» dice Orațiū în epistolele sale.

Când locurile mai apropiate ajunseră a fi toate ocupate, Romanii se duseră vara până în Italia de sus pe malurile lacurilor Como, Garda, Maggiore.

Orașele de pe malul mării ca Formia, Ostia, Antium (acum Anzio), erau asemenea vizitate de amatorii de vilegiatură. Ostia era plimbarea favorită a lui August și a societății elegante din Roma, pentru că era numai la cinci leghe (23 Km.) de oraș.

După tradiția raportată de Enniū, Ostia fusese înființată de Regele Ancu Martiu. În tot timpul republicei, portul rămase cam în starea sa naturală și nu se făcură lucrări de artă însemnate. August veni acolo pentru a se vindeca de un reumatism articular. Sigur că acest fapt aduse o dezvoltare repede a numărului vilelor. Claudiū, care se îngrijă mult de serviciul aprovizionării Romei (annona), făcū din Ostia cel mai frumos port din câte aveau Romanii, înzestrat cu clădiri mărețe și apărat prin lucrări de artă executate sub supravegherea sa proprie. Mai târziu Traian, care înființase nu departe portul Centumcellae (acum Cività Vecchia), săpă la Ostia un nou port, legat printr'un canal de 118 metrii cu al lui Clau-

diu. Acest port de o întindere de 40 de ectare, se află acum cu totul pe uscat, prin acumularea depozitelor Tibrului. În jurul portului nou se dezvoltă un

Portul Ostia după restaurarea lui Canina.

oraș numit *Portus Trajani*. Magaziile enorme, docurile, adăpostiașurile mărfurilor, mai ales cereale; zidurile lor groase mai există și astăzi și le-am văzut. Traian trebuie să fie venit cu predilecție la Ostia, căci își clădise un admirabil palat, cu un mic teatru ale căror ruine sunt

numite astăzi *Palazzo delle cento colonne*. (1) Dispoziția acelor clădiri e reprezentată pe medalia din timpul domniei lui Traian reprodusă aici.

Aceste lucrări au fost bine studiate de d-l Lanciani (*Sulla città di Porto*).

Insemnătatea mare, politică și comercială, a Ostiei ca port, provine din aceea că era punctul de plecare și de sosire al flotelor care încărcău în Africa și Egipt grânele pentru aprovizionarea Italiei.

Apărarea portului era asigurată prin o insulă artificială formată din enorme cantități de piatră aruncate în mare; iar farul așezat pe dinsa egală renumitul far de la Alexandria.

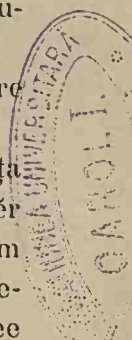
Ce contrast cu neînsemnatul orașel modern, care a păstrat vechiul nume de Ostia!

Vilele (2) furnicău acolo; cea unde se ducea viața cea mai literară era probabil a lui Pliniu cel tiner la Laurentum, nu departe de Ostia, despre care dăm mai jos o scurtă descriere, și Ostia ajunsese un adevărat loc de desfătare. Seneca, pentru a da o idee de bunătatea băilor de la Ostia, ține că «șorecii de acolo mistuesc chiar ferul.»

Ōmenii de stat aveau o predilecțiune pentru Antium, după spusa lui Strabo; și în acea frumoasă localitate

Medaliă lui Traian
(anul 103 d. Chr.)

(1) G. Boissier, *Promenades archéologiques. Rome et Pompéi*, 1881, p. 275.

(2) Sub numele de *Villa* se înțelegea în primii secolii ai Republicii o exploatare agricolă, cum ține Varro în *De re rustica*; mai târziu Romanii au dat acestui cuvint și înțelesul cu care a fost primit în limbile moderne.

aŭ plămădit ei multe evenimente, cari s'aŭ desfășurat apoi.

Pentru a se duce și a se întorce din oraș la țară și reciproc, drumuri cari ajunseser, cu depărtarea crescândă a locurilor de vilegiatură, mici călătorii, aveau Romanii trăsuri și cară variate, *arcera*, bine acoperite și solide pentru bolnavi, *rheda* cu doi sau patru cai, care eră tipul trásurilor de postă, *cisium* pentru transporturi grăbite, *carruca dormitoria*, care corespunde *mutatis mutandis* cu vagonetele noastre cu paturi, *carpentum* trăsura pe 2 rôte și acoperită, *vereda* trăsuri ușoră de postă, tóte bine înțelese fără arcuți

Arcera reprodușă după Ginzrot, *Wagen und Fuhrwerke*.

Cisium după dicționarul anticlitășilor romane de A. Rich

Rheda după cum 'și o inchipue Ginzrot.

Când distanța de parcurs era mare, boagații trăgeau la hanuri, *deversoria*, cari une-oră erau proprietatea lor.

Să vedem acum care era natura care plăcea Romanilor; era aceea în totă simplitatea ei, natura care nu se pune, ca să șicem așa, pe cheltuială pentru a produce cu mari silințe efecte minunate; le plăcea deci natura, așa cum se arată în câmpiile întinse; livezi mari, cu vederi deschise spre mare, iată pozițiunile pentru cari aveau simpatii, pe cari le iubiau.

Cea mai mare plăcere, după Lucrețiu, pentru un om în vilegiatură, a căruia odihnă nu e turburată de nimic, este de «a se odihni pe malul unui piraă de apă repede». Virgiliu socotesce asemenea ca o supremă fericire de a iubi tot-deauna câmpiile lucrato și florile cari se întind de-a lungul văilor. Eacă peisagiile cari încântau pe fiii lui Romulus: livezi, holde, pomi frumoși și apă, câte-va deluri cultivate pe patele lor și împădurite la creștet. Ei erau din contră mai puțin simțitori decât noi la farmecele naturii seltatice. Ciceron n'ar fi aprobat gustul nostru pentru locurile muntose. Omeni eminenti nu simțiau decât chin și spaimă când trebuiau să trecă Alpii. Poetul Claudian crede că vede îngrozitorea Gorgonă, când vede ghețarele Alpilor.

Vederile seltatice, romantice, cum se șice adesea, nu însuflețiau de loc pe Romani. Pe fie-care an, mii de omeni de toate stările sociale trebuiau să trecă prin Alpii Galiei, Elveției, Retiei și, cum observă Humboldt în *Cosmos*, nici un autor latin nu ne-a descris spectacolele mărețe ce le desfășură natura în acele șiruri de munți. Pliniu Naturalistul admiră foarte mult pe

cei cari din zel sciințific nu se sfiău de a străbato munții. Strabo dice : «cei cari s'au suit pe creștetul acoperit de zăpada perpetuă a muntelui Agreū, aprópe de Mazaca în Capadocia, spun că de acolo se zăresc două mări, cea de la Isus și a Pontului, dar puțini au cutezat a se sui până acolo». Numai câți-va munți erau des cercetați din vre-un motiv particular, ca Etna de esemplu, pentru natura sa vulcanică. Se scie că sentimentul frumuseții alpestre este foarte recent și că încă în secolul trecut era înțeles numai de un mic număr de ómeni.

După Virgiliu, nimic nu prețuesce cât «umbra și rēcórea, la mărghinea izvoarelor și a piraclor, gongonitul porumbeilor, cântecul țéranului care-și tunde pomii.»

Câmpia, dice la rîndul sėu Varro, este un dar al naturii divine, pe când orașele sunt opera artei omeneșci, vederea grădinilor de pomi din villa Scrofa e mult mai plăcută, în ochii sėi, decât acea a galeriei de tablouri din vila lui Lucullus.

Să venim acum la parcuri și grădini, acel complement necesar al caselor de țară.

Ele nu lipsiaū nici la Roma. Printre cele particulare, de cari ne-au vorbit autorii, cităm celebra grădină a lui Lucullus, învingătorul lui Mitridate, de o întindere de 240 jugere (60 ectare), a lui Sallustiū aprópe de Quirinal, a lui Asiniu Polio dincolo de pórta Capena. Acea însă a cărei înființare a făcut póte cea mai viuă impresiune asupra spiritelor a fost cea creată, spre mirarea contimporanilor, de Mecena pe dealul Esquilin, unde se îngropaū până atunci sclavii și ómenii fără căpėtaiū. Orațiū ne-a arėtat acėstă trans-

formare în satira 8-a din cartea I-a. Palatul lui Mecena eră dominat de un turn înalt, de unde se putea privi tot oraşul. Prin acéstă transformare, locul devenise aşã de sănãtos, în cât se afirmã cã August, când suferia de friguri, se mutã pentru câte-va zile în turnul lui Mecena *Nunc licet Esquiliis habitare salubribus* (acum putem locui pe sănãtosul deal Esquilin), dice Oraşiu.

La asemena grãdinii se gândia Pliniu când scria: *Jam quidem hortorum nomine in ipsa urbe delicias, agros villasque possident.* (Ei aũ sub numele de grãdinii, la Roma chiar, proprietãţi deliciose, câmpii şi vile.)

Printre cele publice, codrul asilului la Capitol, al Vestei aprópe de Forum unde erau mormintele Vestalelor (din cari 12 cu inscripţii s'aũ gãsit la 1550), codrul sacru, templul şi grãdina Isidei.

Gustul grãdinilor erã dar fórte pronunţat la Romanii anticã.

Pe la 1828 Michelet, cãlãtorind la Roma, constatã gusturi cu totul opuse: «Romanii aũ oróre de arbori. Dacã le ceri un adãpost în contra cerului ploios sau contra arşiţei ucigãtoare a sórelui, îi vor face bueros un portic de o leghe. Dar un aleu de arbori...? Nicã o datã. Şi cu tóte acestea nu cunosc nicã un loc mãi propriu a ajuta la crescerea lor repede. În acest pãmînt vulcanic viaţa ferbe şi apa pentru rãcorirea rãdãcinilor se aflã pretutindenã la Roma şi împrejur, la o adincime fórte micã».

Paralel cu luxul şi întinderea vilelor luã şi horticultura o enormã desvoltare.

Grãdinile nefiind întreţinute în epoci anterióre decãt pentru satisfacerea trebuinţelor primitive ale

casei, același L. Licinius Lucullus poate fi considerat ca primul creator în lumea romană al grădinilor de lux și de artă.

Un personal special de sclavi era însărcinat cu diferitele lucrări ale grădinilor, *hortulani* sau *supra-hortos* avea sub conducerea sa *arboratores*, *olitores* și *topiarii*. *Aquarii* îngrijau de apele curgătoare sau fiș-nitore și de eleștece, *custodes vivarii* și *venatores* de animalele de vînat, *piscatores* de tot ce privia pescuitul.

Grădinari, *hortulani*, sădind flori,—după o frescă din palatul lui Titu.

Locul pentru grădină se alegea să fie cam înclinat pentru ca apa să aibă o scurgere lină, aproape de casă, pentru considerații igienice, și se împrejmuiă cu gard viu sau cu zid.

Plantele cultivate erau mai puțin numeroase și mai puțin variate ca în timpurile noastre, nefiind încă cunoscute cele aduse în urmă din Lumea Nouă, iar cele introduse și aclimatizate din Pont, Siria, Armenia, din interiorul Orientului, nefiind introduse decât treptat.

Printre arborii cultivați se numărau chiparosul, pinul, picea, o altă esență reșinosă, pe care Pliniu o compară, pentru că se acopere cu globule de reșină albă, cu o colónă de perle, cimișirul, paltinul, plopul, platanul care apără de soare vara și concentrează căldura iarna (*Solem aestate arcere, hieme admittere*), dafinii, diferite varietăți de pomi fructiferi, apoi mirtul, edera,

și printre fructe, pepeni și castraveți (apărați de frig sub geamuri); iar dintre flori micșunele, crini, narcisi, dar mai ales varietăți foarte numeroase de trandafiri ca cele de Praeneste (Palestrina), Milet, cu puține petale și foarte roșii, Alabanda albuie, Paestum, cari înfloriau de două ori pe an.

La Pompei, ca și la Roma s'aŭ regăsit câte-va reprezentări de grădini. Vedem acolo tot-deauna cărări drepte între două șiruri de pomi, și tăindu-se în unghiuri drepte, cu mici pavilione de verdéță, pe alocurea cu scaune în formă de cerc. Quintilian le descrie cu concisiune așa: «póte fi ceva mai frumos, decât un rond de unde se zărește numai drumuri drepte?»

Merișorul erà foarte la modă în grădinile romane. Adesca munceaŭ și suceauă acești bieți arbuști până când le dădeaŭ forma unui vas, cum se face și acum în unele grădini. Seneca, care nu se sfiesce de a protestă în contra acelor violențe aduse naturii, și le permitea cu tóte acestea în grădinile sale, precum ne spune Pliniŭ. Cerințele modei mai înainte de tóte, iar bunul gust, adevărul, natura, în rîndul al doilea.

Acest stil e foarte bine reprezentat de grădinile numite franceze, cum s'aŭ făcut de la Ludovic al XIV-lea înainte.

Din punctul de vedere al ornamentării, parcurile și grădinile Romanilor erau deci lipsite de multe din bogatele resurse de cari ne bucurăm. Acésta e o deducere din partea noastră, căci Pliniŭ nu le-a dat decât un loc foarte mic în descrierile sale. Florile însă erau numeroase și cultura lor foarte îngrijită.

În jurul Romei erau multe florării încă înainte de era creștină. Indeletnicirea acea fiind bănosă, grădinile cari înconjurău Roma se întinseră pe o rază tot mai mare, chiar Campania îndestulă capitala cu flori, și rosele din Paestum se bucurău de o mare reputațiune.

Pe lângă cultura florilor, și aceea a fructelor luase o dezvoltare rară. Varro, în *De re rustica*, dice: *Non arboribus consita Italia est, ut tota pomarium videatur?* (nu e Italia acoperită de pomi, așa că pare a fi numai o grădină de pomi?) Cu toate silințele ce și le dase, la începutul Imperiului, August, pentru a reînvia agricultura italică, cari aș parut un moment a fi izbutit, și în cari era ajutat de farmecele ce revărsașu poeme ca Georgicele blândului Virgiliu asupra vieții cămpenesci, și de scrierile agronomilor romani; din ce în ce proprietatea mică dispărū și cea mare se consacră de bogați luxului grădinilor. Pe lângă fructele indigene, mere, pere, prune, gutui, castani, nucii, struguri, cultivate cu varietăți nenumărate, se introduseră treptat alunele, piersecile, caisele (aduse din Armenia puțin timp înainte lui Pliniu), cireșe, fisticuri, lămii și chitre, rodii, și se găsisse mijloce de a grăbi cócerea lor, spre a puté mânca primăvara cele de toamnă, precum și de a le conservă sub diferite forme.

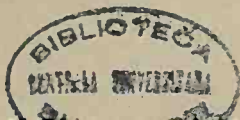
E neînduios că arhitectul aveă rol mai însemnat decât grădinarul în împodobirea vilelor romane, mai cu sémă de la era creștină; ast-fel ele erau pline de teatre, licee și academii, contrariu cu ce se face la noi.

Iar cât pentru statuï, grădinile mai cu sémă erau

pline de ele. Una, care rar lipsiã, erã a lui Priap. Iatã ce ñice în acẽstã privinã Dẽzobry în cunoscuta sa carte *Rome au siẽcle d'Auguste*.

«O statuã a ñeului Priap e ornamentul obligat al tuturor grãdinilor, pentru cã e privit ca pãzitorul și protectorul lor. E reprezentat în semi-statue, adicã în formã omenescã pãnã la jumãtatea staturii și terminat în jos printr'o basã conicã-pãtratã, care se însife în pãmînt. N'are piciore, de sigur pentru a arãta cã, ca un bun pãzitor, nu trebuie sã pãrãsescã nicã odatã postul unde a fost pus. E de marmorã, obrazul ornat cu o barbã stufosã, și capul cu douẽ urechi lungi de satir. Pietatea credulã dã acestui chip fãrã brațe, o cõsã, un bõț sau o simplã nuia de salcie pentru a alungã pe hoși sau mai bine pentru a-i ameninã. Cãte odatã i se mai pune și în cap o trestie, care mișcatã de vînt servã de sperietore mult mai eficace în contra pãserilor, mici hoși de o altã speã.

«Acest ñeu Priap se așezã și în grãdinile de pomi, în curțile sau cãmpiile cele mai modeste, și atunci e adesea infãțișat printr'un simplu trunchiũ de smochin, de ulm sau de chiparos, cioplit cu barda nedibace a unui țeran. Orã-care ar fi însã forma, bogãtia, sau sãrãcia materiei aceluĩ chip, grãdinarii nu sunt mai pușin credincioși cultului seũ, bogatul îi jertfesece un mãgãruș, modestul proprietar al unei grãdinițe de pomi îi oferã un blid cu lapte sau prãjituri, sau cãte-va din primele fructe ce le culege, primãvara îi pune o corõnã de flori, în vremea secerei una de spice de grãũ, tãmna depune

pe statue o pară frumoasă sau struguri, iarna îi aduce măslina verzi.

«Cu tot cultul care i se aduce, puterea ocrotitoare a lui Priap, nu e tot-dauna destul de tare; el sperie așa de puțin pe hoți, în cât nu odată s'a întâmplat ca mâinile lor hoțesci (*furtificae manus*, Plaut) să fure pe deul însuși, care trebuiă să-i pue pe gónă, când eră lucrat dintr'o materie destul de precioasă pentru ca această fărăde-lege să fie profitabilă.»

Erau vile și chiar grădini așa de pline de opere de artă, în cât li se putea aplica cuvântul lui Juvenal «grădini de marmoră». În a lui Arruntius Stella se vedeă o grupă de tineri de o mare frumusețe, o grotă în care eră un Hercule; decorațiunea celor-lalte părți conțineă figuri de aceeași eleganță. Depositel bogatului Domitius Tullus cuprindeau așa de multe opere mărețe de artă, în cât putu să umple cu o mulțime de statui vechi un parc pe care-l cumpărase. Portice imense ocupaū spații enorme; în grădinile lui Regulus dincolo de Tibru, malul riului eră ornat cu statuele proprietarului.

Ne-am face pôte o idee destul de esactă de decorațiunea multor vile, dac'am avé raporturi mai amănunțite despre săpăturile din secolele trecute. Ast-fel colecțiunea cavalerului Azara din vila Pisonilor, la Tibur (Tivoli), provine aprópe întrégă din săpături făcute de el însuși. După Winkelmann, mulțimea statuelor descoperite acolo a ajuns pentru a popula, în decurs de două secole și jumătate tóte muzeele Europei. Dacă putem judecă după acele bogate rezultate, generațiunile viitoare vor mai găsi acolo o mină nesecată.

Cardinalul de Este, a cărui vilă fu construită pe ruinele vilei lui Mecena la Tivoli, avu fericirea s'o îmbogăţescă cu o mulţime de statui extrase din săpături. Ele aũ fost transportate în urmă de cardinalul Albani în vila sa, şi apoi aşezate în muzeul Capitolin.

Ţiecam că Romanilor le plăceã viaţa de la ţară; le plăceã să fugă acolo de zgomotul şi praful capitalei. Neapărat nici Roma cu plăcerile şi distracţiunile sale nu erã lipsită de farmec, dar aveã şi părţi neplăcute, încordarea continuă a spiritului, mulţimea vizitatorilor şi postulanţilor, cari urmăriaũ pe iubitorii de singurătate. Poetul englez Milton a făcut o elegantă descriere a bucuriei cu care aceşti condamnaţi ai oraşelor regăsesc la ţerã, libertatea, odihna, siguranţa, veselia şi sănătatea prin ruperea lanţurilor care-i lęgã de oraşe.

Oraţiũ pare a iubi viaţa la ţerã şi nimeni n'a cântat'o mai mult decât dinsul. El pare în acele momente, dacã credem numai entuziasmul sœu liric, a nu simţi plăcere decât acolo, a fi dat tótã afecţiunea sa câmpiilor. Oare acea iubire rusticã tot atât de innăscută îi erã ca sincerului Lucreţiũ, ca duiosului Virgiliũ, care a cântat'o în poesiĩ esclusiv câmpenescĩ ca Bucolicele şi Georgicele? De sigur că Roma oferiã poetului tablouri pentru verva sa satiricã; tablouri cari nu-i rœmâneã decât să le aşeze în stil metric, că-i oferiã saltimbanci şi ghicitori, cari conveniaũ de minune spiritului sœu curios şi satiric. Dispreţul sœu pentru oraş şi iubirea sa pentru ţarã, trebuie să-şi aibã originea şi — chiar el ne dă bine de înţeles acœsta — în supărările ce avũ să sufere din partea

complimentatorilor, lingușitorilor și mai cu sémă a postulanților, acel flagel al ómenilor cu vază și cu trecere, după ce ajunsese intimul lui Mecena, adecă al omului puternic la curte. Atunci preferă bucuros masa sa frugală tiranicelor banchete oficiale, cu obligațiunea de a bea de câte orî îi va plăcea regelui mesei se impue óspeților.

Se apucă apoi de muncă seriósă, săpă, curăță pământul de petre, supraveghiă pe sclavii săi spre marea veselie a vecinilor, mirați și de zelul și de nedibăcia lui: *vident vicini glebas et saxa moventem*, dice într'o epistolă.

De aci exclamațiunea atât de citată a lui Orațiú: *O rus quando te aspiciam!* Intr'un moment de sinceritate, dice el însuși: «*Maî nestatornic decât vîntul, la Tibur duc dorul Romei, iar la Roma mi-e dor de Tibur.*» Cu cât vin ani, nestatornicul poet începe a iubi viața de țară mai mult decât ar fi dorit amicii săi. El promite lui Mecena că se va întorce peste câte-va zile și-l face să aștepte cu lunile. Intr'una din epistolele sale, răspundend lui Mecena, care dorise să-l vadă mai des în oraș, spune că mai bine îi restituie moșióra ce a avut bunătatea să-i dea, decât să-și perdă libertatea.

E mare păcat, dice d-l Gaston Boissier, că Orațiú, care ne-a descris cu atâtea amănunte întrebuintarea ȓilelor sale, când ședeă la Roma, n'a cređut de cuviință să ne arate tot așa de clar cum petreceă la țară.

Mecena îi dase, precum scim, o vilă în munții Sabinini aprópe de Tibru, adică pe *Via Valeria* și învecinată cu riulețul numit astăđi Licenza. De când o

avea Mecena și cum o dobândise? Póte că era vre-una din nenumăratele proprietăți confiscate în timpul resbóelor civile, căci scim că Virgiliu refușă o moșióră ce îi oferia August, pentru că era confiscată. Orî-cum, când o luă Orațiu, după epistola a XIV-a (cart. I) adresată intendentului său, pare a fi fost necultivată de cât-va timp. Era destul de mare, căci partea ce-și rezervase o cultivă cu opt sclavi și cea-laltă era lucrată de cinci arendași cu parte (*métayers*). Poetul ne-a spus că în apropiere se află un templu al zeiței sabine *Vacuna*, identificată de Romani cu deitatea lor *Victoria*, care s'a regăsit la satul Rocca Giovine, și un izvor rece, acel care astăzi se numesce Fonte de Ratini. Două localități determinate prin aceste indicațiuni, au fost identificate cu vila lui Orațiu, una de Capmartin de Chaupy și T. Berti, unde s'au găsit mosaice frumoșe, și alta de Pietro Rosa. Acest din urmă se întemeiază pe mai multe pasagie din scrierile lui Orațiu pentru a așeză casa lui în punctul cel mai înalt al văiei, pe când după cei dintâi, ar fi fost în fundul ei. După Dezobry, vila lui Orațiu era aprópe de un codru consacrat, pe malul drept al Aniului, la 50 de metri de templul lui Ercule din orașul Tibur.

Casa lui Orațiu, adumbrită de un pin măreț cu trunchiul roșiatie, e așezată la óre-care înălțime pe un dél. Munții cei mari, cari sunt dindărătul ei, o feresc de vînturile nordului. De acolo se vede tótă valea plină cu măslini și printre ei riul Anio, care șerpue așa de jos, încât se vede ca un mic pîrâu. Pare a fi fost fericit de a se vedé proprietar, căci dice: îmi

ieaŭ masa dinaintea unor Deï Larï carï sunt aï meï:
ante Larem proprium vescor.

Séra, mai' adagă d-l G. Boissier, «el primiã la masã câți-va proprietari din vecinãtate. Eraŭ ómenï cum se cade, carï nu vorbeaŭ rěu de vecinï, și a cãror conversațiune nu erã limitatã, ca a eleganților din Roma, la alergãri și teatre. Vorbiaŭ de lucruri mai' serióse, și înțelepciunea lor rusticã se exprimã bucuros în proverbe și pilde. Cea ce plãcea mai' cu sémã lui Orațiŭ, în acele mese de la țarã, erã lipsa etichetei, simplitatea; și frugalitatea și împrejurarea cã nimenï nu se credea îndatorat de a ascultã de nesãbuitele legi redactate de Varro, carï ajunsese un codice al lumii bune și prescriaŭ ce toasturi trebuiã sã bea toți; une orï atãtea pãhare (*cyathi*) cãte litere aveã numele persónei.

Orațiŭ nu se mãrginiã însã numai la vila sa din munții Sabinï. Aristot recomandã cãte un esces pe lunã, în interesul sãnãtãții. Iși permiteã dar și el cãte o nebunie oportunã, *dulce est desipere in loco*, diceã el. Se plimbã dar de la Praeneste (Palestrina) la Baia și la Tarent.

Când veni bẽtrãnețea, o privi cu o firéscã melancolie, fãrã însã a perde epicureica liniște și voc bunã care e nota sa caracteristicã. Iși luase devise ca faimosul *Nil admirari* sau ca *omnem crede diem tibi diluxisse supremum* (sã cređi cã fie-care đi care o veđi e cea de pe urmã) și sciũ sã-și conforme atitudinea acestor principii.

Celebrul libert și medic gree Antonius Musa vindecase pe August prin hidroterapie de o bólã grea. Orațiŭ gãsi atunci cu cale sã schimbe locul sãu

de vilegiatură, și să se ducă la Clusium, la Gabia, în părți muntoase, cu isvóre reci, pentru a încercă și el acel léc faimos. Îi va fi făcut și lui bine? nu se scie. Când își schimbă loquînța, Orațiū îngrijia să schimbe și regimul său de hrană, bine înțeles în ore-carî limite. Se informă cu îngrijire, dacă acolo unde se ducea, va găsi pesce, iepuri, mistreți și mai ales vin virtos, pentru a se înfățișă apoi cu puterile tinereții dinaintea iubitei sale. Cum vedem, Orațiū era om prevădător.

Vieța lui Orațiū sémână în acéstă privință cu a contemporanilor săi. Ei își clădisé vile, la început fórte aprópe de Roma, mai târziu la distanțe însemnate, pentru a avé o odihnă mai completă, adecă la Praeneste, Tibur, etc.

Acea trebuință de a fugi din oraș, ajunse în curînd un fel de epidemie, care se întinse treptat la libertii bogati, la burghezii și mai ales la literati. Juvenal, de exemplu, s'ar fi mulțumit pentru a trăi la țară cu «o gaură de șopîrlă». Literatiî nu aspiraū să aibă decât câte-va palme de pămînt, un aleū unde ar puté să se plimbe a lene, câți-va pomi, pe cari i-ar puté numérah ușor. Decât, mulți din acești doritori de țără, d'abia ajunși acolo, se stingeau de dorul orașului.

Petrecerea la țără nu era considerată decât ca o înterupere bine-făcătoare a vieței de la Roma. Ideea de a se așeză pentru totd'auna la țără nu surideă Romanilor.

Dovadă e că Serviliu Vatia, persónă cu vază la Roma, clădindu-și o vilă măreță lângă Cume și hotărîndu-se să-și petrecă acolo restul vieței, acesta parū fórte straniu contemporanilor săi: Seneca dice că nu

putea să treacă pe dinaintea frumoasei vile, fără să cugețe ca față de un mormînt: aci se odihnesc Vatia.

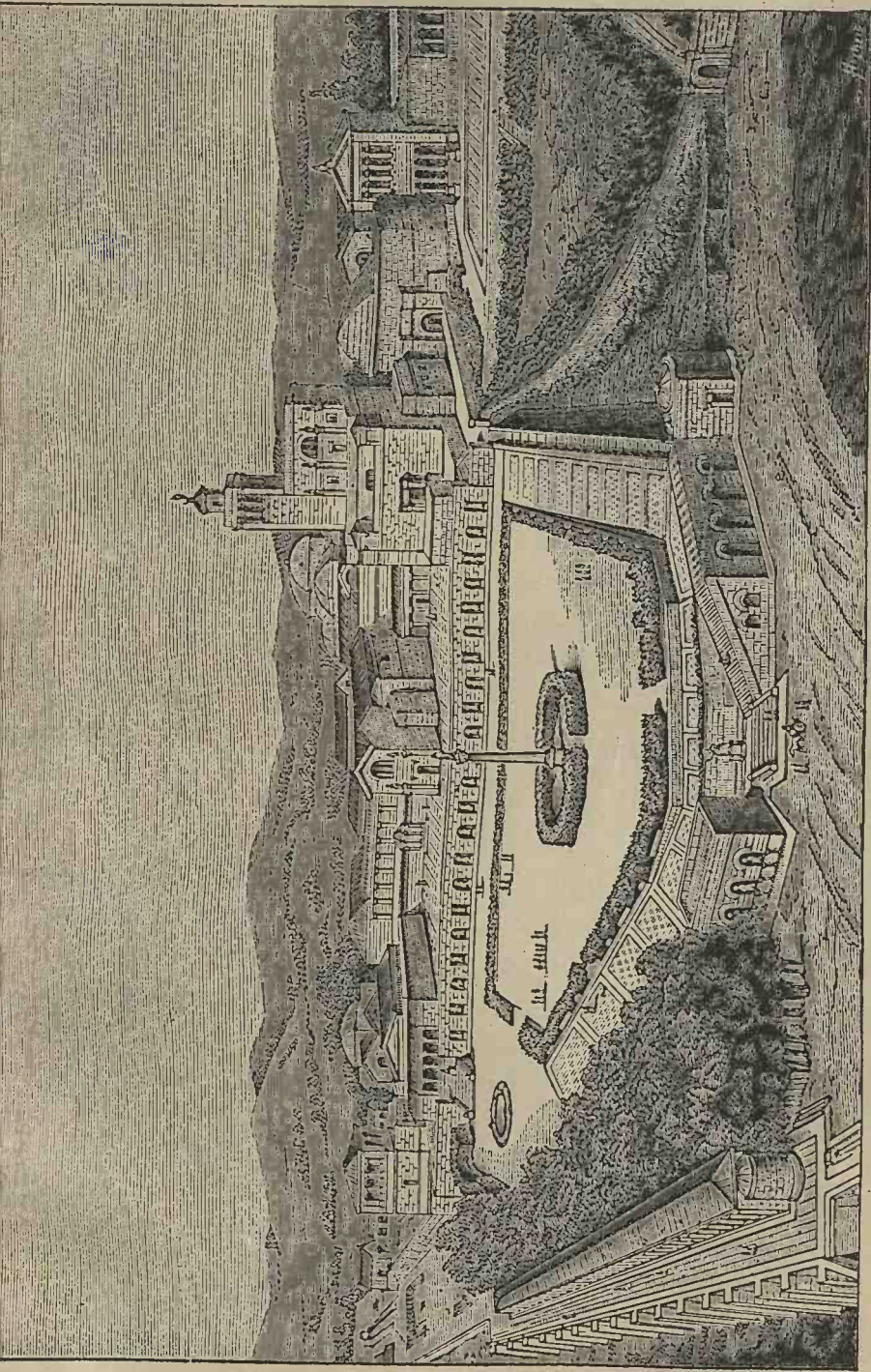
Omenii din popor își dădeau ilusia câmpiei, așezând, cum vedem că se face în orașele moderne, câte-va ghiveciuri cu flori la ferestre. Accia erau adevărați filosofi, cari realisau *rus in fenestra* cum dice Martial, adică cumulau în felul lor vieța de oraș cu cea de țără. Cei cu dare de mână își făceau grădini pe terasele caselor lor, *solaria*, plantate cu arbuști și flori.

Impărații preferau și ei traiul la țără. Tiberiu nu se simțea fericit decât în vilele lui de la insula Caprea (adî Capri), Adrian numai în vila sa de la Tibur. Vila lui Adrian situată la 20 minute de podul peste Anio *Ponte Lucano* nu era vre-un petec de pămînt, ci conținea băi, terme, o exedra, terase, bibliotecă; era o reședință ca Versailles, în proporțiuni enorme, ruinile ei ocupă mai mulți kilometri. După archeologul Nibby întinderea ei ar fi fost de 10 kilometri. Dăm aci o vedere care o represintă după restaurarea propusă de arhitectul Daumet.

Bogăția imensă de obiecte de artă a acestui palat, i-a fost fatală, căci cu începere de la secolul XVI se făcură, fără nici o cruțare, continuu săpături numai pentru a extrage statue.

Nici cu erudiții n'a avut noroc, căci primul care se ocupă de ea fu celebrul falsificator de inscripții Pirro Ligorio, ale cărui studii au fost continuate, une ori fără îndestul control, de Canina și Piranesi.

Istoricii cari ne-au vorbit mai mult de Adrian ne-au spus mult bine și mult rău de dînsul. A fost acusat de multe greșeli, și de a fi fost gelos de opera lui Traian, tatăl său de adopțiune. Adevărul este că

Vila lui Adrian de la Tibur după Daumet

domnia lui a fost o epocă fericită, că avea multe daruri și era foarte muncitor, dar că era un caracter foarte complex. Ceea-ce i-a mai făcut de sigur — și cu drept cuvânt — mulți dușmani, e că afecta de a vorbi cu preferință limba grecă.

Fiind concepțiunea unui spirit din cele mai curioase ale timpului, cum era Adrian, care călătorise în cea mai mare parte a imperiului său, vila avea un caracter deosebit. Când ajunsese la 60 de ani și când, la 136 d. Chr. se hotărî să lase direcțiunea afacerilor publice lui Luciu Veru și apoi lui Antonin, se ocupă, trei ani de-a rîndul, să mărească și să orneze creațiunea sa începută de mai înainte. Bogățiile artistice îngrămădite acolo erau așa de mari, încât au fost până în zilele noastre o mină care a populat muzeele cu capo d'opere. Faunul de marmură roșie, centaurii de la Capitol, Musele și Flora din Vatican și multe alte statui, reliefe și mozaice celebre, pe cari le admirăm, au fost scoase din ruinele acelei vile. Diferitele ei părți erau depărtate ca suburbiile unui oraș și puse în legătură prin drumuri pe sub pământ (*cryptoporticus*).

Acel împărat executase în vila sa până și o reproducere a iadului mitologic, adică a Tartarului și a câmpiilor Eliseice, ceea ce ar arăta, cum dice cu drept cuvânt d-l Gaston Boissier, «că contemporanii lui Adrian începuse a se îngriji mult de viața de apoi.»

Am dis că reprodusesese până și iadul, credem însă cu cale a spune în treacăt, că arhitectul Canina exagerază când afirmă că vila lui Adrian a conținut o reproducere exactă a pozițiunilor, văilor și monu-

mentelor diferitelor țări visitate de acel mare călător imperial.

Acésta însemnă a atribui aceluï suveran planuri aprópe imposibile de realizat. Canina stărue însă a asigură că s'aũ executat tóte acele lucruri de necređut, fără a vedé că ideile ce le pune pe séma împératului Adrian, nu pot fi împărtășite. Cum s'ar puté stringe atâtea curiosități, atâtea minuni naturale și artificiale în mica vale, care se întinde la Tibur. Sparțian, din fericire, nu ne condamnă să credem aceste exagerări, căci iată ce ȓice numai: *ita ut in eá (villa) et provinciarum et locorum celeberrima nomina inscriberet*. După acel autor dar—unul din scriitorii istoriei împéraților—Adrian s'ar fi mulțumit de a înscrie numele locurilor, orașelor, monumentelor celebre pe cari le admirase. În sprijinul acelei rectificări se mai póte invocă că d-l Daumet, arhitectul care a făcut restaurarea vilei, a observat pretutindenea în ruinele liceelor, gimnaziilor, pritaneilor ce le-a studiat, bolta romană. Prezența acelei bolți ar desminți destul de clar aceste copii de monumente străine, despre cari ni se ȓice că erau așa de fidele și de exacte. (1)

Suetoniũ aveă și el o casă la țară, relativ mică, pe care i-o cumpérase Pliniũ cel tînér, și îi plăceă să trăiască acolo. Pliniũ ne spune că în acea vilă se oprise

(1) Ceea ce confirmă acéști interpretare este că monumentul numit Canope, în amintirea orașului cu acel nume din Egipt, în vila lui Adrian dela Tivoli nu eră de stil egiptian ci ionic (după cercetările lui Sortais, la școla franceșă din Roma, v. *Revue Archéologique*, Sept. 1894, pag. 241), numai vasele și statuetele, din cari un mare număr s'aũ găsit acolo în secolul XVIII, erau de stil egiptian.

artificial crescerea pomilor, și îi sucise așa în cât să iea diferite figuri. În parterul grădinei, merisorul reprezintă diferite animale cari se uitaă unul la altul. Salustiū a ȓis despre risipitori: «*pecuniam vexant*» (gȓdea banilor.) Aci se pȓte aplică cu o modificare acel cuvȓnt, ȓicȓnd: «*naturam vexant*» (gȓdea naturii.)

Pasiunea de a avȓ clădiri afară din oraș și gustul de traiū la țară, se desvoltase așa de mult în cât Oraȓiū însuși, în una din odele sale, prevedeă momentul, când mania aceea se va întinde așa, că nu va mai rȓmăné decăt puȓin pămȓnt pentru agricultură.

Tot așa se exprimă Seneca :

«O bogaȓilor, când veȓi încetă de a voi ca să nu mai rȓmăc un lac, pe malul cȓruia să nu se ridice vilele vȓstre, nici un riū care să nu aibă de-a lungul sȓu luxȓcele vȓstre locuinȓe? Orȓ unde țȓșnesc un isvor termal, vȓ grăbiȓi de a ridică edificii splendide pentru plăcerile vȓstre ; orȓ unde malul formetză o curbă, voiȓi să așezaȓi vre-un palat ; ba nu vȓ mulȓumiȓi cu uscatul, ci aruncaȓi zăgazuri printre ape pentru a face să intro marea în clădirile vȓstre. Nu e țȓnut unde nu se vȓd lucind casele vȓstre, când în virful dȓlurilor, de unde privirea se plimbă pe vaste întinderȓ, când în mijlocul vȓci, dar așa de mari, încăt casa pare a fi un munte.»

Incă din anii din urmă ai Republicei, luxul și desvoltarea clădirilor, afară din Roma, luase proporȓuni din ce în ce mai mari.

Vilele avuȓilor în apropiere de Roma se comparaū cu palatele regilor persieni ; iar plantaȓiunile și parcurile lor întreceău grădinile mitologice.

O vilă antică, ca a lui Scipion la Liternum, sau ca aceea unde se născuse Ciceron, se mărginează la o construcțiune simplă, de câte-va încăperi pentru locuit, cu apă în apropiere și nisce despărțiri de prima necesitate pentru aprovizionare și animale. Vilele cele noue, asemenea măreților chiparoși printre stufiș, se întreceau care de care a satisface epicureismul cel mai resfățat; numai ca excepțiune mai putem afla vre-o vilă din acea epocă modestă, cum eră de exemplu a lui Cneiu Pompeiu.

Vilă la malul mării.

Bărbați dedați la cugetări retrospective, un Varro bună-ora și alții, adese-ori admiraă timpurile trecute cu viața cea cumpătată și modestele trebuințe ce aveau.

Sigur e că de la înființarea imperiului, cu acumularea continuă a averilor în unele mâni, luxul vilelor creșcū foarte mult; vorbind de vilegiatura la Romani, nu putem decī să nu menționăm și să descriem câte-va din acele reședințe particulare de vară.

Vila lui Sulla, deși una dintre cele mai splendide, cu toate acestea eră cu mult întrecută de a lui L. Licinius Lucullus, cea de la Tusculum (Frascati).

Alee umbrite de arbori permiteau aci plimbări la

aer curat, la rĂcĂre chiar pe timp cu sĂre; iar grĂdinile imense ŝi proverbiale, Ăngrijite cu artĂ ŝi fineŝĂ rarĂ, oferiau Ăn abundenŝĂ fructe din cele mai deliciose ŝi strĂine; eleŝtee mari, Ăntreŝinute prin captarea cu enorme lucrĂri de artĂ a apei de mare, spre alimentarea numerĂselor varietĂŝi de pesci, desfĂtaĂ privirea visitorului, excitĂnd ŝi curiositatea.

Interiorul vilei ĂnfĂŝiŝĂ o adevĂratĂ comĂrĂ de lucruri preŝiose; capo d'opere ale picturii, sculpturii ŝi ale artelor textile.

Asemenea bogatĂ Ăn ornamente ŝi lucruri de artĂ erĂ vila lui Ciceron cunoscutĂ sub numele de Tusculanum, cu mult superiĂrĂ celor-lalte vile ale sale de la Antium, Arpinium, Astura, CumĂe, Formiae, Pompei ŝi Puteoli.

Tusculanum, situatĂ Ăn una din regiunile cele mai frumoase ale Italiei, ŝi destinatĂ atĂt pentru recreaŝiunea nemuritorului pĂrinte al patriei, cĂt ŝi pentru continuarea Ăn liniŝte a numerĂselor sale opere literare, constituie una din principalele sale ocupaŝiuni Ăn tot ce privie Ănfrumuseŝarea acelei vile cu decoruri, statue ŝi diferite lucrĂri de artĂ din cele mai alese, adunate prin neobosita sa stĂruinŝĂ ŝi eminentul concurs din partea amicului sĂu Atticus, cĂnd se aflĂ la Atena.

Un deosebit renume aveĂ vila lui Pliniu cel tinĂr situatĂ la Tusculum.

Clima de aci pe cĂt de asprĂ Ăn timpul iernii, tot atĂt de plĂcutĂ vara, undele Tibrului ce o strĂbĂteaĂ, situaŝiunea sa Ăn mijlocul celor mai salubre ŝi roditĂre regiuni, aŝezarea pe un mic platoĂ ŝi Ăndreptarea cu faŝa spre mĂzĂ-ŝi dinaintea unei panorame din cele mai

variate: toate acestea îi dedeau un loc de frunte printre pleiada celor-lalte vile; interiorul ei însă era și mai luxos decât chiar al superbeii vile de la Laurentum, proprietate a aceluiași Pliniu.

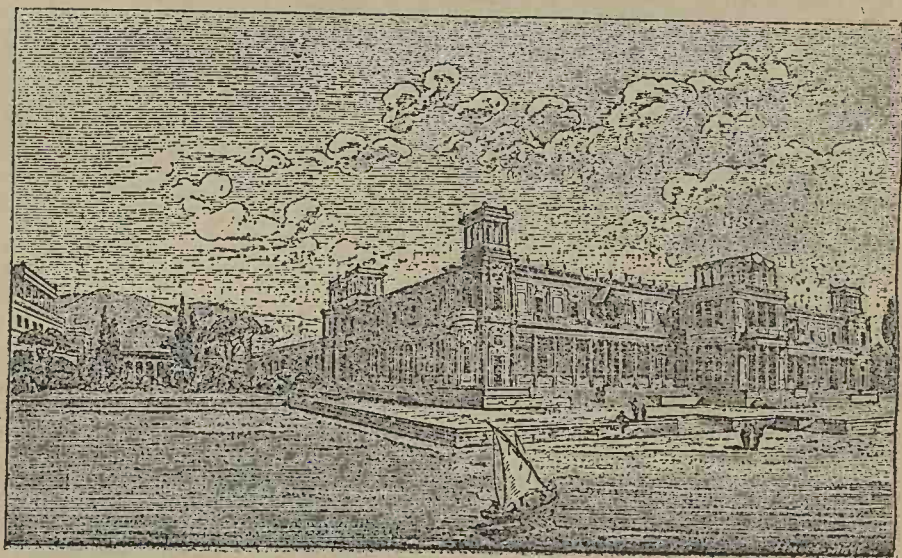
Iată descrierea și a acesteia după însemnările ce ni le-a transmis Pliniu.

Dacă am pute vedea într'o panoramă acele două vile ale lui Pliniu, ne-am uimi de mulțimea clădirilor. Romanilor le trebuia mult loc și corpuri de clădiri nefârșite. Arhitecții dedeau o orientare diferită încăperilor, pentru ca să înfățișeze din toate părțile o vedere frumoasă. Noi, ca nisce vanitoși ne ocupăm mult de fațadă; Romanii căutau aproape exclusiv înlesnirea, confortabilul, pe care însă îl înțelegeau neapărat în multe privințe alt-fel de cât noi. Pliniu, de exemplu, are multe sufragerii, una pentru a prânzi singur, alta pentru a stringe pe amicii săi, alta pentru toți invitații. El caută, mai pre sus de toate, vederea, perspectiva, orizonturi mari, priveliștea câmpiei, desfășurarea vieții țărănești. Dintr'o parte se vede marea, din cealaltă se aude, din alta iarăși o poate auzi fără s'o vadă. Are apoi o cameră, unde proprietarul e singur, nu aude nici un șgomot, poate să lucreze fără turburare. Pretutindenea mosaice frumoase, cu tablouri din cele mai grațioase, și apă curgătoare, limpede, abundentă, răcoroasă, care alcătuește una din principalele podobe ale acelei locuințe. Adăogați pe lângă acesta băi, piscine, jocuri de minge, portice, drumuri presărate cu nisip, unde se puteau plimba pe jos sau în trăsură, un vast ipodrom, adumbrat de lauri și de platanii, în toate direcțiunile.

Mai rar vorbesc autorii de șirul de chilii pentru

sclavi și de *ergastula*, ateliere și închisori adesea subterane, cari însoțeau vilele, precum se vede la *Mola di Gaete*, și în cari viața era pe atât de dureroasă, pe cât era strălucitoare a stăpânilor.

Ast-fel era vila unui om ca Pliniu, care cu toate acestea nu era privit ca bogat, dar care nu voia să se lipsescă de nimic din cele ce-i permitea averea sa modestă.

Vila *Laurentium* a lui Pliniu după Canina.

După descrierea vilei lui Pliniu, trecem la trei alte reședințe: a lui Polliu Felix din Puteoli (Pozzuoli), apoi a lui Maniliu Vopiscu aproape de Tibur (Tivoli), în fine a familiei Gordianu în direcțiunea Praenestei.

Casa de țară a lui Polliu Felix era zidită pe un deal la Sorrent. Un portic conducea printr'o cale co-

tită până la acea reședință rustică. Diferitele încăperi deșchideau priviri variate în spre mare și insule. Partea principală a clădirii eră îndreptată cu fața spre Neapole. Marmură de tot felul, din Grecia, din Asia mică și Egipt împodobiă camerele. Se puteau admiră acolo picturi și sculpturi de ale maestrilor celor mai renumiți, amestecate cu portrete de generali, de poeți, de filosofi.

Casa lui Maniliu Vopiscu aprópe de Tibur, de care ne-a vorbit poetul Statiu și Strabo, cuprindeá două vile față în față pe liniștitele maluri ale riului Anio (adî Teverone); în apropierea ei, acel fluviu se rostogoliá spumegând din înălțimea stîncilor. Acele locuințe erau așa de apropiate unele de altele, încât, după expresiunea lui Friedländer, locuitorii lor ar fi putut să-și întindă mâna de la un mal la altul. O pădure stufosă întrețineá o încântătoare rēcóre, chiar în vremea căldurilor mari. Aurul, fildeșul, mosaicul, pietrele cele mai prețioase străluciau în tóte părțile.

Vila Gordianilor conțineá basilice de o mărime de *trei sute de pictóre* (90 m.), terme cum nu mai erau altele decât la Roma, tóte cele-lalte întocmiri în porțiune cu acestea ca întindere și ca bogăție de stil. Vilele antice nu prea se pot compará, cum observă fórte bine Friedländer, decât cu unele din reședințele aristocratice din Anglia, de exemplu cu Waburn. Abbey a ducilor de Bedford,—pe care am vădut-o—cu luxul ei de edificii și de sere. Acolo se găsesce o imensă plantațiune de azalee și de rododendroni și un templu chinezesc împodobit cu marmoră și cu fântâni țîșnitóre. Partea parcului consacrată păsérilor este atât de mare în vila aceea, încât conține o

căscioră și un lăculeț. Coliviile număróselor păsări, în parte străine, sunt lucrate din ramuri de stejar, unite printr'o rețea de sîrmă. Intinderea domeniului cu castelul și cu dependențele e de patru mile germane pătrate, (22.500 ectare.)

La Warwick-Castle, proprietatea comiților de Braigwater, sălile de recepțiunii formaū înainte de incendiul, care le-a distrus, un șir neîntreput de încăper de o lungime de 340 de picîore (100 metri).

Și în Rusia se găsesce reședințe boeresce, cari se pot asemēnă cu ale Romanilor, ast-fel e Alupka în Crimeea, care, când a trecut pe acolo Haxthauseni costase deja 7 milióne de lei, deși interiorul clădirilor nu eră încă terminat.

În *Notele despre viața Regelui Carol al României de un martor ocular* găsim, la dată de 7/19 August 1869, următóarele cu privire la palatul Orianda din Crimeea: «Acel palat a fost construit în stilul grecesc, după planurile lui Stüler, pentru Împărătésa Maria Teodorowna (mama Impărátului Alexandru al III-lea); e despărțit de Livadia printr'un parc de douē verste. Palatul e măreț, șirurile de colóne albe, cu cari e împodobit, produc un minunat efect în mijlocul verdeții.»

Iar la data de 9/21 August se vorbesce tot acolo de Alupka, care aparțineă principesei Woronzof, care a rugat pe Regele nostru a veni la o serbare dată în onórea sa. «Splendórea parcului și castelului realizēză tot ce fantasia își póte închipui mai frumos. Dindărăt se ridică o stîncă înaltă, Ai-Petri, ale cărei blocuri se scobórá pînă la malul mării; din ele s'aū format în grădină cu o artă minunată terase.»

Stilul castelului e măreț, clădirea de marmură verde, terasele și scările de marmură albă, totul strălucesc ca un palat feeric din țările orientale. Planțele cele mai frumoase ale tropicelor ornază parcul.

Din cele șise reese că Romanilor le plăcea să înalțe clădiri mărețe, sub îmboldul mândriei, care făcea pe acei stăpânitori ai lumii să creadă totul cu putință și să voiască a stăpâni natura ca și oamenii, așa că obțineau aproape minuni de la dînsa și cu o repeđiciune uimitoare. *Divitias profundant in extruendo mare*, risipesc o avere pentru a clădi pe mare, ște Salustiu. Dezobry (*Rome au siècle d'Auguste*) crede însă, că asemenea clădiri alipite de mal sau înaintînd chiar în mare se justificau prin motive igienice, ar fi fost adecă mai sănătose.

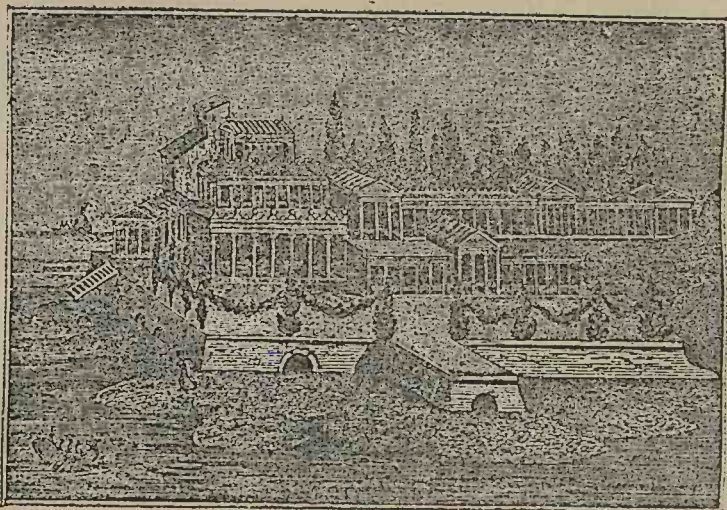
Sentimentul roman de dominațieune ni-l exprimă bine Stațiu în descrierea vilei lui Poliü Felix, de care am vorbit mai sus:

«Acolo unde se întinde o vale, eră un deal, acolo unde vă plimbați la adăpostul unui înveliș eră un pustiü oribil, unde vedeți pomii înalți, nu eră nici pămînt. Priviți aci pentru a vedé cum pămîntul învață a purtă jugul, cum un palat înaintéază și muntele se depărtéază, ascultător de poruncile stăpânului.»

Mulți particulari cu averi mai mici se ruinau pentru a se ridică la nivelul aristocraților. Ast-fel unul din acei nesocotiți, vedënd pe un consul care aveä o vilă splendidă, aproape de oraș, zidi și el una la aceeași distanță de Roma; consulul aveä o plantațieune de lauri pe moșia sa, descrecratul nostru își face și el o plantațieune de castani pe moșia lui.

Risipa extraordinară a materialelor colorate celor

mai scumpe este caracterul cel mai pronunțat al acelor edificii câmpenesci din epoca imperială. Partile aparente ale clădirilor erau lucrate în marmură și porfiruri de toate nuanțele. Bogații nu se mulțumiau a împodobi casele lor cu fresce, ci, pentru că acestea erau scumpe și de o durată nedefinită, căutați să împodobescă mai ales podela cu mozaic. Am spus mai sus ce multe mozaice se află în vila lui Adrian.

Vilă la malul mării, compusă din mai multe clădiri legate prin colonade.
(După o frescă pompeiană).

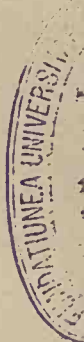
Numai grație acestui gust al Romanilor ni s'a transmis, sub forma acésta, unele tablouri celebre în antichitate. Numărul mozaicelor de artă trebuie să fi fost nespus de mare, căci neîntreput se mai descoper. Iată descrierea unuia din cele mai recente descoperiri de acest fel, extrasă din *Revue Archéologique*

(Ian. — Febr. 1894) făcută la Udna în Tunisia, pe locul unde se ridicase o măreță vilă romană.

«Prima sală descoperită, plecând de la Est, prezintă o mozaică de sticle colorate pe un fund de marmoră albă : ea înfățișează o serie de animale sălbatice sau domestice, din cari trebuie să cităm un elefant de război cu colți amenințători, un armăsar cu înfățișare mândră, un leopard cu părul lucios și nuanțat, imitat printr'o combinațiune discretă de cuburi cu culori vii și în tonuri închise, ornamente de foi de acantă cu încovoituri largi terminate cu capete de lei, cari despart diferitele grupuri și tot de-odată umplu golurile dintre ele.

«La sud de acea sală se află o a doua încăpere; pe pragul ei e înfățișată o vinătoare cu cai; la dreapta tabloului, un iepure și o vulpe fug cu salturi desperate, urmăriți de aprópe de doi copoi din Africa, doi slughi, ale căror nume artistul a avut grija să ni le spue, Ederatus și Mustela; doi vinători fără arme urmază călări, pe armăsari de Numidia, fugind în góna mare, și pe cari îi mai zoresc cu vocea și cu gestul; unul are un biciu, cel-lalt o biciușcă. După dinșii alérgă sclavul, care a dat drumul cânilor și care ține în mână curelele lor. Totul e bine grupat și are multă mișcare; starea de conservațiune e perfectă.

«După ce trecem acest prag, pătrundem într'un atrium pătrat de 10 metri . . . și acéastă sală e pardosită cu mozaică. Perimetrul e ocupat de motive geometrice, stele și rosațe. Mijlocul e rezervat pentru un subiect mai important, într'un cadru dreptunghiular de 5 metri pe 6. Bordura se compune de o

ghirlandă de flori și de fructe variate, analoage cu aceea a mozaicei celei mari din Susa, dar superioară ca execuțiune. Dispozițiunea decorativă aduce cu a mozaicei cele mari din Kourba (Cürubis) scöasă anul trecut și transportată la Museul din Bardo de serviciul antichităților.

«La cele patru unghiuri sunt vase mari, decorate cu un cortegiü de femei drapate, cari se țin de mână, poate muse. La fie-care colț rösare câte un trunchiü de viță ; ramurile lor încärcate cu rod și cu foi se unesc și se încrucisëză formând o boltă înverdită, printre cari sböră paseri și un întreg cärd de Amori culegători, vre-o douë-öcei și opt de genii cu cärnuri rose, forme gräsuli și aripi irisate. Ei circulă din ramură în ramură, umbländ dupä câte o trébä : unii se lasä pe ramurile, cari se încövöie sub povara lor, pentru a culege ciorchinele cu cosöre; alții încarcä struguri în coșuri pe cari le duc apoi pe umere pänă jos sau le lasä jos cu sfori, alții, în fine, se jocä cu paseri pe cari încercä sä le prinđä și cari une-ori se apöra cu lovituri din cioc.

«Aceste scene variate, de o grație și de o delicatețä încântätöre, sunt dispuse într'o desordine aparentä, dar förte simetric, în jurul unui tabloü central, orientat așa încät sä se vadä încä din prag. Pe cât se pare, represintă pe Bacchus däruind pe Icarius cu viță. Öeul, așezat ceva cam înapoi, e înfäțișat ca de obicei în chîpul unui tiner cu figura fără barbä, cu perul lung prins cu o corönä de ederä și cäđend în zuluți liberi pe umeri. E îmbräcat cu o manta ușörä, care nu apöra de cät partea de jos a trupulu, lä-

sând descoperit torsul cu forme rotunde și moi, aprópe feminine, cu mâna stângă se sprijină pe tirs, cu cea dreptă lăsată în jos întinde o cupă (*cantharus*) unei capre. Dinaintea lui, la stânga, o persoană îmbrăcată cu o tunică scurtă, un sclav, presintă o ciorchină lui Icarus, care șede pe un scăunel pe primul plan al drepta. Eroul e îmbrăcat cu o roche cu mâneci, care-l înfășóră preste tot; are o barbă négră, pěr abundant, ținut printr'o diademă; în mâna sa stângă ține un sceptru lung, pe când întinde mâna dreptă pentru a primi darul ce-î face deul vinului.

«Executarea tabloului acestuia, fără a fi perfectă, este totuși fórte îngrijită; i se póte reproșá lipsă de perspectivă, o disproporțiune evidentă între diferitele persoane, dar fie-care luată în parte e bine tractată; desemnul e corect, modelarea corpului lui Bacchus mai cu sémă e bine făcută.»

Gusturî așa de scumpe nu se puteau generalisá decât într'un Stat ca Imperiul roman, care cuprindea tótă lumea cunoscută pe atunci, și cu înlesnirea de a aduce pe mare pietrele rari din tóte țerile udate de basinul Mediteranei.

Dar cum își întrebuintău Romaniî timpul, când se aflaú la țară? Să ascultám ce ne spune în privința acésta Pliniú cel tînér, în explicațiunile către prietenul său Fuscú. «Mě întrebí cum imí împart diua pe moșia mea din Etruria?

«Mě deștept când pot, de obiceiú la prima oră, (1)

(1) Prima oră însemná la Romaniî prima după răsăritul sórelui, ceea ce erá vara cam 5°.42^m. de diminéță și iarna 8°.17^m. Romaniî nu se serviau în viața civilă de óre exacte și egale, ci împărțiau tot timpul de la răsăritul sórelui la apusul său în 12 ore și restul asemenea în

câte-odată mai înainte, rare-ori mai târziu. Las ferestrele (1) închise, căci liniștea și întunericul lasă spiritului totă forța sa; nefiind distras de obiectele din afară, el rămâne liber și stăpân pe sine însuși. Nu voi să-mi supui spiritul ochilor, ci ochii spiritului, căci pe câtă vreme nu sunt impresionați de

Tinăr citind o carte, *volumen*. Alături e o bibliotecă.

alt-ceva, ei nu văd de cât ce vede acesta. Dacă am vre-o lucrare începută, mă ocup de ea; îmi aleg expresiunile ca și când ași scrie și corectă. Lucrez, când mai mult, când mai puțin, după cum simt mai multă sau mai puțină înlesnire pentru a compune

12. De aci rezultă că la 23 Decembre ora lor era numai de 44^m.30^s, iar la 25 Iunie de 75^m.30^s. Pentru măsurarea timpului aveau cadrane, clepsidre și mai târziu și orologii idraulice.

(2) Până la Winckelmann, deși autorii din ultimele secole menționase sticla, se credea că ea nu era întrebuințată la case și că gîamurile ar fi fost de mica (*lapis specularis*). Săpăturile din Pompei și din alte localități au dovedit însă în chip neîndoios că Romanii aveau ferestre cu gîamuri de sticlă, cel puțin în clădirile lor de lux, de cari tocmai e vorba aci.

și a ține minte. Chem apoi un secretar, deschid ferestrele și-i dictez ce am compus. Plécă, îl chem încă o dată și-l concediez din nou. La óra a patra saú a cincea—căci momentele mele nu sunt împărțite așa de regulat — după cum e vremea, mă duc să mă plimb într'o alee saú o galerie și urmez de a compune și de a dicta. După aceea mă suiú în trăsură, și acolo schimbarea deșteptând atențiunea mea, mă apuc iar de lucrarea începută, pe când eram culcat saú mă plimbam. Apoi dorm puțin și iar mă plimb, cetese cu voce tare vre-un discurs latin saú grecesc, nu atât pentru a-mi întări vocea cât pentru pept, dar acésta folosesce și vocii; mă plimb încă odată, mă frec cu unt-de-lemn, fac puțină mișcare, icaú o bae. In timpul mesei, dacă sunt cu nevasta saú cu un mic număr de amici, mi se face o cetire. După prânz vine câte odată vre-un comedian saú vre-un cântăreț cu lira. Apoi mă plimb cu ómeniî, cari lucrează in casa mea, printre cari sunt unii fórte învățați. Séra trece așa într'o conversațiune variată și ȓiua, de și fórte lungă, a trecut destul de repede.» Cum se vede ocupațiunile, la cari se dedea Pliniú, nu erau nici de cum câmpenesci.

Dioclețian cultivá la țeră lăptucî, după ce se lepédase de sarcina domniei. Pliniú nici nu se gândia să-și laso stiletul de scris pentru a udá prin grădină. Chiar la vînătoare luá táblițele cu sine. «Veți rîde și vë daú voc : rîdeți cât postiți. Acel Pliniú, pe care-l cunosceți, a prins trei mistreți, și încă din cei mai mari. Cum? el însuși, mă veți întrebá? Da, el însuși. «Și să nu credeți că lenea mea a suferit mult pentru acésta. Mă așezasem lângă pinze;

nică par, nică săgétă n'aveam la îndemână, nimic decât un stilet și tăblițe. Visam, scriam și mă consolam că voi pleca cu mai multe pagine scrise în loc de a pleca cu mânilor góle. Să nu disprețuiți acest fel de a studia. Nu vă puteți închipui câtă vioiciune dă spiritului mișcarea corpului, fără a mai socoti că umbra pădurilor, singurătatea și adinca tăcere cerută la vînătoare sunt fôrte bune pentru a face să se ivescă cugete nemerite. De aceea să mă credeți, când vă veți duce la vînătoare, aduceți coșulețul de merinde și plosca, dar nu uitați tăblițele. Veți vedea că Minerva nu iubescă munții mai puțin decât Diana.»

Vedem că în vilegiatura unui literat ca acesta lipsește cu totul distracțiunea teatrului de amatori, așa de răspândită la moderni. Causa e probabil cunoscuta lipsă de stimă a Romanilor pentru actori și puțina pasiune pe care o aveau, cum se știe, pentru teatru.

Dar tótă lumea nu e literată, ca să facă vilegiatură ca Pliniu. De aceea iubitorii de viață la țera își întrebuințau timpul liber, cum fac și contemporanii nostri, cu diferite jocuri, plimbarea pe jos, innotatul, călăria și vînătorea, etc.

Jocul cu mingea (*sphaeristicum*), care era exercițiul de predilecțiune al pontificelui Scevola, al lui Cesar, al lui August, al lui Mecena, al bătrînului Spurius amicul lui Pliniu, al Impăratului Alexandru Sever; jocul cu zaruri (grecesce *zóβοι*, latinesce *tesseræ*) fôrte vechiu și tot așa de popular în Asiria și în Egipt ca mai târziu în Grecia și la Roma, șahul (*παιτσία*), atribuit de Greci eroului lor Palamed, și alte jocuri de aceeași natură erau asemenea mult usu-

tate la țeră. Romanii aveau două diferite jocuri de felul șahului, pe cari le jucau pe *tabulae* cu casiere; *ludus latruncularum* și *ludus duodecim scriptorum*. Ambele se jucau cu piese de diferite culori: în primul erau pionii, *mandrae*, și piese de valoare mai mare, *latrones*. *Duodecim scripta* trebuie să fi avut asemănare cu jocul nostru *tablele*, de ôre-ce era o combinațiune de

Scenă între doi jucători, din cari unul aruncă zarurile.
Artistul ne-a dat și dialogul lor.

— *Exsi.*

— *Non tres, duas est.*

(Găsită la Pompei.)

zaruri, pe cari le aruncă la rîndul său fie-care jucător și de *calculi* (piese), pe cari le mișcă pe o suprafață împărțită în 24 de case. S'au găsit în Italia (1) un mare număr de *tabella* cu împărțiri și însemnări bine conservate.

(1) Numai la Roma s'au găsit peste 100 de table de joc cu inscripțiuni. Ele au fost studiate de eruditul italian Bruzza (*Table lusorie del castro pretorio*, 1877). Cuvintele sunt afară de câte-va prea

Plimbarea pe jos sau călare, în trăsură sau în lectice, pe sub arcade când cră vremea rea, erau asemenea o petrecere predilectă; partea unui parc rezervată pentru plimbări cu lectica se numia *gestatio*, precum vedem din unele scrisori ale lui Pliniu.

Lectică.

Nu există nici o reprezentare grafică autentică a acestui obiect; gravura de față e reconstituțiunea făcută de Ginzrot după descrierile autorilor.

Trebue să mai notăm gustul Romanilor, mai cu seamă când se aflau în vilegiatură, pentru sărit, luptă, pugilat și alte exerciții violente, darea la țintă cu săgeți, pentru bărci și înotat. Din copilărie încă exercitați la aceste deprinderi pe fete ca și pe băieți.

Ca semn de respindirea înotatului vedem, că Properțiu sfătuiă pe Cintia să se arunce în apă mai bine decât să asculte de la mal, ca o copilă răsfățată, ademenitoarele cuvinte ale tinerilor.

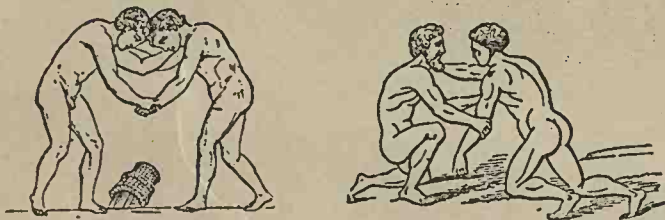
rare excepțiuni, de câte șese litere. Iată două exemple reproduse, după Manualul Marquardt-Mommsen:

Patris	Et filii
Servus	Plenus
exivit	arator
Vincis	Gaudes
Perdis	Ploras
Efeter	Clamas

Prima s'a tradus așa: Precum un selav poate deveni mare proprietar, dacă are noroc, așa te poți înăvui cu acest joc.

A doua nu oferă nici o greutate, dacă se admite că *efeter* (sau poate *Ffeter*) este o prescurtare pentru *felicitor*: când câștigi, te bucuri când perdi, plângi, strigi: noroc.— În volumul 8 din C. I. L. se găsesc reproduse acele tăbele.

După Suetoniū, August învătă el însuși pe nepoții săi înnotatul la țără. Agripina scăpă de mórtea ce i se pregătise pe corabia înșelătore, lucrată din porunca lui Neron, numai pentru că putu să ajungă înnotând la mal.

Luptători după un basoreliev din Vatican. Coșul răsturnat a conținut nisip fin, cu care și-au presărat corpul.

Vinătoreea eră fôrte răspîdită, cum scim de la Virgiliū, care ne spune în Georgice, ce calități trebuie a căută pentru căni de vinătore.

Aceste erau principalele desfătări ale Romanilor la țără.

Ca conclusiune putem dice, că viața lor la țără nu diferiă mult de cea de acum, cu tótă agitațiunea la care se dedeau, și dacā tôte gusturile sunt în natură, din cele ce preced se vede, că nu este nimic tocmai nou sub sóre (*nihil novi sub sole*).

VERIFICAT
2007

